

Alleen verandering 'van binnenuit' kan traditie uitbannen

Meisjesbesnijdenis voorkomen vraagt sensitiviteit en waakzaamheid

Gerda Nienhuis

'Weet u, diep in het hart van elke moeder leeft weerstand, maar ze kan zich niet onttrekken aan de besnijdenis van haar dochter, want onze samenleving verplicht het' (spreekster tijdens een debat in Utrecht, 2004).

Vrouwenbesnijdenis is als verzwegen en verborgen traditie eeuwenoud, maar nog relatief jong als verschijnsel dat openlijk bespreekbaar en in opspraak is. Afrikaanse vrouwen uit landen waar meisjesbesnijdenis geïmplementeerd wordt, brachten dertig jaar geleden de schrijnende werkelijkheid van de besnijdenispraktijken van meisjes en vrouwen naar buiten. Om ervoor te zorgen dat deze schadelijke traditie 'van binnenuit' gestopt wordt, moet er een enorm veranderingsproces in gang worden gezet. Buitenstaanders hoeven echter niet machteloos toe te zien; zij kunnen steunen, helpen en faciliteiten verschaffen.

Gehechtheid

Ondanks de migratie blijven bij Afrikaanse migranten over het algemeen veel en hechte familiebanden bestaan. De familie die in het herkomstland is achtergebleven, vraagt er nadrukkelijk om dat gemigreerde familieleden de identiteit behouden die gerelateerd is aan culturele gebruiken, religie en sociale normen en plichten. Dat is er de oorzaak van dat meisjes uit risicolanden wereldwijd de kans blijven lopen op een besnijdenis. Omdat veel migratielanden het besnijden verbieden, gebeurt het niet openlijk, maar wordt ervoor uitgeweken naar andere landen en streken. Hoewel ook in Afrika opvattingen veranderen en wetgeving in gang wordt gezet, blijft de besnijdenis van meisjes voor veel families vooralsnog uiterst belangrijk. Ouders wensen voor hun dochters vaak wel een minder ingrijpende ingreep, maar voor hun zoons blijft een besneden bruid waardevol. Vanuit de westerse optiek lijkt het zo gemakkelijk: stop and go, maar vanuit die van Afrikaanse families spelen de sociale en innerlijke plicht en de garantie van een sociale positie. Zij kunnen onmogelijk van de ene op de andere dag stoppen en daarom blijven meisjes risico lopen, waar ze ook verblijven. De WHO neemt aan dat er ieder jaar twee miljoen meisjes worden besneden. Het aantal meisjes dat in Nederland een besnijdenis ondergaat, is onbekend.

Strafbaarheid

Het besnijden van meisjes vormt een strafbaar feit. Het wordt in het westen gezien als kindermishandeling en vrouwelijke genitale mutilatie (VGM) genoemd. Nederland onderschrijft het WHO-advies uit 1984 om strategieën te ontwikkelen teneinde vrouwenbesnijdenis wereldwijd uit te bannen.

Niemand mag de ingreep uitvoeren. Als een besnijdenis in binnen- of buitenland plaatsvindt en de ouders ervan op de hoogte zijn geweest, is

binnenkort strafrechtelijke vervolging van ouders mogelijk. Nederland staat daarin niet alleen. Ook andere Europese landen verbieden meisjesbesnijdenis op hun grondgebied en daarbuiten.

In Afrika werkt menig land aan voorlichting en wetgeving en de laatste moet als stok achter de deur fungeren. Organisaties uit 28 Afrikaanse landen scharen zich achter de zero tolerance policy ten aanzien van Female Genital Mutilation, een strategie die in februari 2003 in Addis Abeba werd afgesproken. Ze willen dit doel binnen tien jaar behalen.

Terminologie versus attitude

In Nederland is het woord vrouwenbesnijdenis algemeen gangbaar, maar het zegt weinig over de eigenlijke risicogroep. Daarom komt uit onderzoek van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid – dat in 2003 is uitgevoerd door de Vrije Universiteit en Defence for Children – het voorstel om het woord meisjesbesnijdenis te gebruiken; het meisje wordt immers besneden. Het ministerie van VWS hanteert sinds enige tijd de term 'vrouwelijke genitale mutilatie', omdat er sprake is van verminking; mutilatie verwoordt daarmee de ernst van de zaak. In de Engelstalige literatuur is Female Genital Mutilation (FGM) gebruikelijk, maar ook Female Genitale Cutting (FGC) komt voor. Het is het overwegen waard om in de directe bejegening een strategisch onderscheid in terminologie te maken. Hoe onbegrijpelijk het ook moge klinken, Afrikaanse ouders en grootouders hebben hun dochters laten besnijden niet om hen te verminken, maar om ze meerwaarde te geven. Wanneer voorlichting, hulp- of dienstverlening zich richt op het mutileren, het barbaarse, of op een radicaal verbod, wordt er in de relatie een afstand in plaats van een opbouw gecreëerd. Om kwetsbare gevoelens te omzeilen dienen daarom in het veld de woorden vrouwen- en meisjesbesnijdenis gangbaar te blijven. Een gepaste woordkeuze beïnvloedt de attitude waarmee de gemeenschap wordt bereikt.

Preventie

Besnijdenis van meisjes willen voorkomen is geen eenvoudige opgave. Het is een complexe materie die om verschillende preventie-interventies vraagt. Gelukkig is de wil tot verandering in de gemeenschap aanwezig en laat deze ook zien dat daarop wordt ingezet. Speciaal opgeleide regionale contactpersonen bemiddelen, sleutelpersonen organiseren bijeenkomsten en voorlichters eigen taal en cultuur geven groepsvoorlichting en informatie en gaan in gesprek. Zij hebben oog voor hun achterban, ook al moeten ze soms zelf alle zeilen bijzetten om in gesprek te blijven en een balans te vinden: hoe krijg ik de boodschap overgebracht en hou ik mijn respect en geloofwaardigheid overeind.

Voorals hulpverleners die in de eerste lijn werken, kunnen inspelen op deze interventies en er een bijdrage aan leveren de boodschap over te brengen. Zij zien in hun contacten Afrikaanse families gedurende een bepaalde periode, kennen hen soms goed en hebben de mogelijkheid met hen in gesprek te komen. De eerste stap is erg belangrijk en die is dat ouders leren om met een buitenstaander over besnijdenis te praten, zodat zij ervaring opdoen met vragen en antwoorden en het vinden van de juiste woorden en argumenten. Hulpverleners zullen veelal zelf het initiatief daartoe moeten nemen, omdat aan hen macht en status worden toegekend en de andere partij zich over het algemeen terughoudend opstelt. Ik geef enkele voorbeelden hoe gesprekken, reacties en omstandigheden van elkaar kunnen verschillen.

Een Somalische moeder reageert opgelucht als een arts op het consultatiebureau van de besnijdenis van haar zoontje overgaat op die van haar dochter. Zij is tegen meisjesbesnijdenis en wil graag weten wat een westerse arts zegt en of zij deze argumenten kan gebruiken tegenover haar familie.

Een Sudanese moeder wil er deze keer niet over praten. Zij is de bemoeienis moe. Haar buurvrouw verzamelt voor haar krantenartikelen, op tv het gaat het regelmatig over de besnijdenis. Zij wil rust en voelt stelselmatig onbegrip zoals Nederlanders erover praten.

Een Somalische vader komt bij de GGD voor reisvaccinaties vanwege familiebezoek. Zijn tienjarige zoon en elfjarige dochter gaan mee. Hem wordt verteld dat besnijdenis bij meisjes uit Nederland niet mag en strafbaar is. De vader reageert stomverbaasd, omdat zijn reis enkel en alleen een bruiloft betreft.

Ook al wordt er heel verschillend op gereageerd, het is belangrijk dat ouders weten dat er op het thema wordt gelet. Wanneer het onderwerp op een goede en uitnodigende manier bespreekbaar wordt gemaakt, kan een ouder erop terugkomen als dat nodig is.

Controle: verplicht versus vrijwillig

Verplichte controle werkt vertrouwen bepaald niet in de hand. Desondanks heeft het kabinet een commissie ingesteld om de mogelijkheden van een jaarlijkse controle van meisjes te onderzoeken. Het kan een ontwikkeling betekenen met nadelige neveneffecten, vooral wat betreft het onderlinge vertrouwen.

Mondige ouders protesteren, omdat zij vinden dat het ouderlijke gezag met deze maatregel ernstig wordt geschaad en ondermijnd. Dochters spreiden tegenwerking tentoon en laten hun moeders weten niet te zullen gaan. Alima uit Somaliland is van plan haar dochter voor een jaar naar familie te sturen om op deze wijze controle te ontlopen.

Faduma uit Somalië heeft besloten haar dochters in Nederland niet te laten besnijden. Ze heeft drie dochters, van wie de oudste van 15 jaar in Somalië is besneden. De twee jongste meisjes die in Nederland zijn geboren, zijn niet besneden. De meisjes vragen zich af waarom het woord van hun moeder niet voldoende is en waarom zij niet serieus wordt genomen. Faduma heeft hierop geen antwoord, ze voelt zich gekwetst. Juul heeft geen van haar dochters laten besnijden. Ze werkt als voorlichter eigen taal en cultuur bij de GGD en kan er met haar verstand niet bij dat zij zal worden opgeroepen. De mensen kennen haar daar toch?

Het werk van voorlichters en preventiewerkers komt door een verplichte controle onder druk te staan: hun boodschap wordt ondermijnd en noodzakelijke veiligheid doorkruist. Zij spreken de mensen immers aan op kracht en zelfontdekking, vervullen de behoefte aan informatie, voeren onderlinge discussies, proberen te overtuigen met antwoorden die gebaseerd zijn op de religie. Antwoorden waar de gemeenschap node op zit te wachten.

Gedwongen terugkeer

Uitgeprocedeerde asielzoekers die met terugkeer worden bedreigd, komen deels uit landen als Somalië en Sudan met een zeer hoge prevalentie inzake meisjesbesnijdenis. Tot deze groep behoren ook meisjes die niet besneden zijn, maar bij terugkomst een reëel risico lopen.

Een verontruste Sudanese vader vraagt advies. Hij kent het lijden van

zijn vrouw tengevolge van de besnijdenis en wil niet dat zijn dochtertje van 5 jaar wordt besneden. Hun asielverzoek is echter definitief afgewezen en hij weet dat hij bij terugkomst zijn dochter niet tegen een besnijdenis zal kunnen beschermen. Na zeven jaar in Nederland te hebben gewoond is hijzelf wel van opvatting veranderd, maar hij vreest dat dat niet het geval is bij zijn gemeenschap in Sudan.

Wanneer een meisje het risico loopt na terugkeer in het herkomstland besneden te worden, is het sinds eind 2003 mogelijk in beroep te gaan tegen de uitzetting. Ouders en meisjes kunnen zich beroepen op het feit dat zij zich niet tegen een besnijdenis kunnen beschermen. In een enkel geval is een dergelijk beroep reeds ingewilligd. De IND vraagt echter wel om een verklaring van lichamelijk onderzoek door huisarts of gynaecoloog. De dienst wil zekerheid dat een meisje onbesneden is als ze in beroep gaat. Aan hulpverleners kan in een dergelijk geval door een advocaat worden gevraagd een ondersteunende brief te schrijven.

Vangnet

Hulpverleners en leerkrachten kunnen ook een vangnet vormen, een vertrouwenspersoon zijn voor jongeren, als het onderwerp thuis niet bespreekbaar is of als ze sociale steun ontberen.

Een jonge vrouw durft niet naar de dokter te gaan met haar vaginale klachten die het gevolg zijn van een gecompliceerde wondgenezing na een besnijdenis. De taal vormt een obstakel en haar vertrouwen in tolken heeft na een eerdere ervaring een deuk opgelopen. Een hulpverlener die haar begeleidt en haar enigszins verstaat, biedt aan met haar mee te gaan. Na lang praten stemt de vrouw toe.

Een alleenstaande minderjarige asielzoekster van bijna achttien neemt een docent in vertrouwen en vertelt over haar trouwplannen. Er is een groot probleem dat haar angst inboezemt. Zij heeft in het geheim haar infibulatie in een Nederlands ziekenhuis ongedaan laten maken. De aanstaande schoonfamilie wil echter een 'gesloten' schoondochter voor hun zoon. Haar oom heeft met het huwelijk ingestemd, maar er is grote angst dat haar geheim uitlekt. Een aantal hulpverleners helpt mee bij het samenstellen van een familieraad. Dat lijkt een uitkomst, maar nadat op een gegeven ogenblik met de politie is bedreigd, heeft niemand meer iets van het meisje vernomen.

Wankel evenwicht

Het voorkomen van meisjesbesnijdenis is preventief gezondheidsbeleid. Het houdt in het gedrag van mensen veranderen, maar veranderd gedrag wordt pas op de lange duur zichtbaar.

Werken aan het tegengaan van meisjesbesnijdenis betekent werken met schijnbare tegenstellingen. Om een veranderingsproces tot stand te brengen moet de wrede werkelijkheid met een ogenschijnlijk zachte benadering worden aangepakt. Deze strafbare feiten vragen om een sensitieve en hulpvaardige benadering in plaats van om een speurtocht naar besneden en onbesneden meisjes.

Het veranderingsproces is in gang gezet, bij veel mensen is het roer om, maar daarmee is de sociale druk van de aanhangers van meisjesbesnijdenis nog niet verdwenen. Moeders, grootmoeders en verwanten die vanwege de familie-eer een besnijdenis willen, zullen wege vinden om dat te realiseren en het gevaar dreigt dat meisjes die besneden worden, niet meer te traceren zijn.

De Nederlandse overheid vindt het tijd worden voor duidelijke taal en strenge maatregelen. Een negatieve bejegening, angst en onveiligheid zijn echter verkeerde invalshoeken voor preventieve interventies. De

inspanningen tot nu toe hebben geleerd dat een positieve benadering kracht geeft aan mensen en dat duurzame verandering in de gemeenschap mogelijk is. Samenwerking, tijd, geduld en continuïteit zijn noodzakelijk. De weg die is ingeslagen, verdient daarom alle steun.

Gerda Nienhuis is senior preventiefunctiearis bij Pharos.